

Олеся СКОЛОЗДРА-ШЕПІТКО (Львів)

ПЕРИФЕРІЯ ОНІМНОГО ПРОСТОРУ ФРАНКОВОЇ ПРОЗИ

Анотація. У статті проаналізовано особливості периферії онімного простору Франкової прози. З'ясовано стилістичні особливості онімів у канві художнього тексту.

Ключові слова: онімний простір, ядро, периферія, функції онімів, урбанонім, гемеронім.

В українській мовознавчій літературі є чимало праць, у яких проаналізовано стратифікацію онімного простору. Варто згадати монографії Л. Белея [1], М. Торчинського [9], ґрунтовні дослідження М. Буєвської [2], С. Вербича [3], В. Калінкіна [4] та ін. У сучасній ономастиці дедалі частіше з'являються наукові праці, присвячені дослідженню літературно-художнього ономастикону. Щоправда, мовознавці вживають різні терміни на позначення сукупності всіх власних назв у художньому творі: онімний простір (Е. Боева, В. Калінкін, О. Петренко, Г. Шотова-Ніколенко), ономастичний простір (В. Топоров, А. Романченко, О. Суперанська, В. Супрун, С. Шестакова), онімія, ономастикон (Т. Гриценко, Г. Лукаш), ономастика (Т. Крупеньова, З. Франко), онімікон (Г. Мельник), поетонімія (В. Калінкін), поетонімосфера (В. Калінкін, О. Петренко).

Попри велику кількість термінів на позначення сукупності онімів художнього твору та іноді різне трактування, все ж в окремих питаннях дослідники одностайні: онімний простір художнього твору має чітку стратифікацію – ядро (центр), близько-ядерні, ядерно-периферійні та периферійні класи. Як відомо, найчастіше ядром онімного простору вважають антропоніми; до близькоядерних класів належать міфоніми, теоніми та зооніми; ядерно-периферійними називають переважно топоніми, астроніми, космоніми, хремадоніми; до периферійних зараховують ергоніми, урбаноніми, документоніми, прагмоніми, гемероніми та геортоніми. На нашу думку, така стратифікація онімного простору найбільш прийнятною є тоді, коли аналізуємо літературно-художню онімію усіх творів письменника. Але іноді в межах конкретного художнього твору онімне наповнення ядра та периферії може видозмінюватися, в результаті чого так звані периферійні оніми стають ядром онімного простору художнього твору. Отже, ті самі класи онімів можуть належати до периферійних, якщо розглядати онімію усіх творів конкретного письменника, і до ядерних, якщо брати до уваги якийсь специфічний художній твір.*

Онімія Франкової прози уже була об'єктом мовознавчих (праці Т. Наумової, С. Бук, З. Франко, Г. Бучко) та літературознавчих (розвідки І. Денисюка, М. Легкого, Т. Пастуха) студій, однак у поле зору дослідників переважно потрапили ан-

тропоніми та топоніми. Близькоядерні, ядерно-периферійні та периферійні класи онімного простору прози Івана Франка лише принагідно були предметом переважно літературознавчого аналізу, тому дослідження специфіки онімної периферії у прозі Каменяря є актуальним.

Метою розвідки є аналіз периферійних класів онімів прозових творів Івана Франка за стилістичними функціями.

С. Шестакова, описуючи особливості сучасного ономастичного простору, виділила 9 ознак його ядра та периферії, з-поміж яких периферію літературно-художньої онімії найкраще репрезентують такі: 1) периферійний онім вимагає номенклатурного терміна; 2) периферійні класи власних назв характеризуються вторинністю; 3) периферійні групи пропріативів характеризуються структурно-семантичною різноманітністю; 4) периферійні групи онімів виконують особливі соціальні функції [11].

З усіх периферійних класів онімів у прозі І. Франка найуживанішими виявилися гемероніми та урбаноніми. Як відомо, урбанонім – вид топоніма, власна назва будь-якого внутріміського об'єкта: вулиці, площі, парку, скверу, окремого будинку, стадіону, кладовища та ін. [2, с. 184].

У Франковій прозі зафіксовано багато урбанонімів, які є назвами вулиць (*Сикстуська, Вірменська, Трибунальська, Панська, Гродзіцька*); площ (*площа Св.Духа, Трибунальська площа, Галицька площа, Мар'яцька площа, Бернардинська площа*); передмість і окремих районів (*Городецьке, Янівське, Байки, Задвірне, Завізне, Війтівська Гора, Новий Світ*); парків і садів (*Стрийський парк, Єзуїтський сад*), храмів (*Св. Анна, церква Святої Трійці*), кав'ярень, магазинів (*кав'ярня Суберльової, склеп Баєра, у Баєра*), окремих будинків та їх частин (*камениця Адріолія, Краківська брама*), установ (*«Народний дім», Сморгонська академія, шпиталь Св. Лазаря, Європейський готель*).

Такі урбаноніми, крім номінативної, виконують ще декілька функцій, зокрема локалізаційну та текстотвірну. Урбаноніми, як і топоніми, слугують для створення міського пейзажу, вони надають творові реалістичності, конкретизують місце дії.

Нерідко нанизування урбанонімів у канві художнього твору допомагає авторові зобразити переміщення персонажа. Наприклад, у творі «Герой поневолі» І. Франко за допомогою назв площ, вулиць та інших внутріміських об'єктів описує нама-

гання головного героя Калиновича уникнути сутички між поляками та австрійцями: *«Калинович, не тямлячи гаразд, що робить, пустився бігти полід стіною ратушевого будинку, поки не добіг на ріг. Тут зирнув перед себе і, побачивши перед собою відчинену браму в каменіці Андріолія, скулився, шмигнув через ринок і просто в ту браму... Він надіявся вибігти туди на площу Св. Духа, а відси на Сикстуську вулицю, де була його квартира»* [10, XXI, с. 349]; *«Калиновича вхопила людська хвиля і витиснула в одній хвилі геть на ринок. Та тут він надумався дібратися до Краківської брами та обходами, Вірменською вулицею, вийти на Гетьманські вали, а відси до Сикстуської вулиці. Але їй се йому не вдалося. В Краківській брамі стояла барикада до висоти вікон першого поверху, а з-поза неї чути було військову команду. Стиск народу попер його в Трибунальську вулицю, знов-таки до того самого єзуїтського костюлу, якого забарикадований ріг він бачив із вильоту каменіці Андріолія»* [10, XXI, с. 350].

Подібну картину зафіксовано у творі «Батьківщина», у якому автор нанизує урбаноніми, щоб показати меланхолійний біг Опанаса Моримухи за коханою Киценькою: *«Я біг за нею, весь тремтячи, задиханий, безтямний, а вона, здавалося, йшла все швидше, віддалялася від мене все більше, вибирала самі найлюдяніші вулиці, потім вийшла на ринок, пройшла одним боком, вийшла на Трибунальську... І я побіг наперед, кинувся сюди й туди – нема Киценьки. Мов шалений, бігав я по всіх суміжних вулицях, довкола ринку, по Галицькій, по Мар'яцькій площі, – ніде не було її»* [10, XXI, с. 410].

Деякі урбаноніми можуть виконувати символічну функцію. До таких, зокрема, належить назва *Кульпарків*, якою поіменовано передмістя Львова, де була психіатрична лікарня. Народна назва лікарні утворена в результаті метонімічного перенесення назви передмістя на назву лікарні. Такий урбанонім слугує додатковим засобом характеристики персонажа твору «Маніпулянтка» Семеона Стоколоси, якого Целя вважала претендентом на *Кульпарків*, тобто божевільним: *«Се кандидат на Кульпарків!»* – мигнуло в душі Целі, коли перший раз побачила його (Семеона Стоколосу – О.С.-Ш.) на пошті, як подавав лист. Вліплені в неї з виразом зацікавлення і подиву сиві очі дивогляда справляли їй якийсь неспокій і заразом побуджували до сміху» [10, XVIII, с. 44]. Аналогічно можна потрактувати вживання назви *Кармеліти* для іменування в'язниці. Як відомо, Кармеліти – це будинок монастиря ордену кармелітів у Львові, перетворений на тюрму: *«Він (Валігурський – О.С.-Ш.) з великим, молодечим запалом кинувся у вир агітацій, брав участь у демонстраціях і перший бентежив віковичний мертвий супокій канцелярії гарячими промовами та окликами, за які перед місяцем можна було ждати безплатного поміщення в Кармелітах, а там і транспорту на Грай-гору в залізних перстенях на руках і ногах»* [10, XXI, с. 341].

У творах письменника зафіксовано також вживання урбанонімів як допоміжного засобу творення описових онімно-апелятивних номінацій персонажів. Наприклад, у творі «Різуні» І. Франко використовує такі номінації: *Манька з Городецького передмістя, Кася з Янівського передмістя* («Лист Маньки з Городецького до Касі з Янівського передмістя» [10, XXI, с. 197]), *пані Гжехоткова з Янівського* («У нас, у жіночій переділі, вибрали ми старшою паню Гжехоткову з Янівського» [10, XXI, с. 198]), *зизоока Ядвіга з-під «Золотого цапа»* («Я на неї здавна маю на пеньку, ще за Станіслава – тямшиш? – що хилився до мене, а вона наговорила йому, і він мене покинув та оженився з тою зизоокою Ядвігою з-під «Золотого цапа» [10, XXI, с. 200]).

Досить часто у Франковій прозі трапляються й гемероніми – власні назви органів періодичного друку та інформації [8, с. 67]. Це зумовлено тим, що письменник нерідко у своїх творах використовував елементи власної біографії, згадуючи працю в редакціях різних періодичних видань, а також тим, що майже кожен друкований орган того часу прочитав особисто. Зафіксовано такі гемероніми: «Батьківщина», «Друг», «Слово», «Neue deutsche Rundschau», «Гонець», «Час» та ін. Чи не найбільше гемеронімів засвідчено у творі «Історія одної конфіскати»: *«Бабуся львівська», «Народний часопис», «Перегляд масляний», «Шмата народова», «Фуражер львівський», «Сінник польський»*. Якщо такі оніми розглядати в контексті онімного простору всієї прози І. Франка, то, безумовно, вони належать до периферійних класів, але в межах одного твору ці назви, на нашу думку, варто вважати ядерними, оскільки саме навколо них розгортається сюжет твору, автор навмисне завуальовує їх, натякаючи на реальні видання та надаючи їм яскравих конотацій. Зрештою, важливість гемеронімів у цьому творі можемо пояснити й тим, що тут немає антропонімів для називання персонажів, які поіменовані лише апелятивами – *його ексцеленція, директор поліції, пан надворний совітник, поліцейний комісар, пан прокуратор, пан з великою бородою, редактор*.

В «Історії одної конфіскати» І. Франко дуже вдало обігрує реальні періодичні видання. Наприклад, *«Бабуся львівська»* – це «Gazeta Lwowska», «Народний часопис» – «Narodna czasopys» (додаток до «Gazety Lwowskiej»), «Перегляд масляний» – «Przegląd społeczny», «Шмата народова» – «Gazeta narodowa», «Фуражер львівський» – «Kurjer Lwowski», «Сінник польський» – «Dziennik Polski». Ці номінації створюють комічно-сатиричне тло твору, оскільки нерідко письменники, як зазначає М. Максимюк, використовують «звукові, лексичні, граматичні форми слів, їхні значення для створення на основі обігрування співзвучності та співвідношення близькозвучних одиниць несподіваних асоціацій із метою досягти комічно-сатиричного ефекту» [5, с. 142]

Назва «*Бабуся львівська*», можливо, зумовлена тим, що, по-перше, це найстаріша польськокомовна газета світу; а по-друге, вона була офіційним друкованим органом австрійської адміністрації Галичини і, відповідно, прародичкою усіх наступних видань. Додатком до «*Gazety Lwowskiej*» була газета «*Narodna czasopis*», яку І. Франко іменує як «*Народний часопис*». Тут можна спостерігати сатиричне обігрування реальної номінації, адже видання дублювало політику «*Gazety Lwowskiej*». Цей додаток, як вірний «песик», ішов услід за «бабусею». Вживаючи назву «*Шмата народова*» замість «*Gazeta narodowa*», І. Франко ніби вказує на роль цього видання для народу, оскільки слово *шмата* означає ‘ганчірка’ [6, IV, с. 506]. Газета спочатку мала демократичний характер, а згодом перейшла на консервативні позиції. Іронічний відтінок має гемеронім «*Сінник польський*». В основі номінації – слово *сінник* – ‘матрац, набитий сіном або соломою’ [7, IX, с. 226]. Фонетично й семантично подібними є слова *фуражер* (‘хто розвозить фураж для свійських тварин та птиці’ або ‘транспорт для фуражу’) та *кур’єр* (‘посильний’, ‘кур’єрський поїзд’) у гемеронімах «*Фуражер львівський*» – «*Kurjer Lwowski*».

Іноді з допомогою гемеронімів автор зображує різні політичні погляди персонажів. Наприклад, у романі «*Лель і Полель*» І. Франко, протиставляючи видання «*Гонець*» і «*Час*», описує національне та соціальне розшарування суспільства. Газета

«*Гонець*», яку видавав Начко Калиновський, відстоювала інтереси простих людей, а газета «*Час*» – інтереси вищих соціальних станів: «*Спробуй-но, графе, перегорнути дотеперішнє видання Калиновича, – продовжував граф Адольф, – і ти сам переконаєси, з якою диявольською вмілістю воно ведеться та які сильні пера має. Я сам часом захоплююся, читаючи їхні статті, й щойно пізніше, стлумивши в собі перше враження, помічаю всю їхню фальшивість. Ні, це не такий собі противник... Побачив би ти, яку фалангу кореспондентів він має в найрізноманітніших закутках краю! І яких кореспондентів! Дідько його знає, де він її роздобув! Якби то наш «*Час*» на протязі всього року дав хоча б десять таких кореспонденцій, які «*Гонець*» дає мало не щодня!*» [6, XVII, с. 371-372]

Щодо інших гемеронімів, то вони, крім суто номінативної, виконують ще інформаційну (вказують на джерело, звідки автор чи персонажі отримали інформацію; місце праці героїв), дейктичну, алюзійну (містять натяк на реальні періодичні видання) функції.

Безумовно, периферія онімного простору Франкової прози – явище складне й багатогранне, тому потребує подальших студій, зокрема ще зовсім не досліджені хрононіми, геортоніми та документоніми. Перспективним є й аналіз близькоядерних та ядерно-периферійних класів онімії прозових творів І. Франка.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Белей Л. О. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії. – Ужгород, 2002. – 175 с.
2. Буевская М.В. Поэтонимосфера художественного текста / М.В. Буевская. – К., 2012. – 286 с.
3. Вербич С.О. Трансформація українського онімного простору: внутрішньо- та позамовні чинники / С.О. Вербич // Мовознавство. - №2. – Київ, 2014. – С. 15-23.
4. Калінкін В. Онімний простір та поетонимосфера: загальне і специфічне в обсязі й змісті / В. Калінкін // Наукові записки. Серія: Мовознавство. – Тернопіль: ТДПУ імені В.Гнатюка, 2003. – Вип.1. – Ч.1. – С. 24-27.
5. Максимюк М.В. Особливості онімної периферії онімопростору постмодерністського тексту (на матеріалі романів «дефілядного циклу» Василя Кожелянка) / М.В. Максимюк // Актуальні проблеми філології та перекладознавства : збірник наукових праць. – Вип. 6. / головний редактор М.Є. Скиба; відповідальний за випуск М.М. Торчинський. – Хмельницький, 2013. – Ч. 3.– С. 140-143.
6. Словар української мови / Зібр. ред. журн. “Киевская Старина”. Упоряд. з додатком власного матеріалу Б. Грінченко. – К., 1907-1909. – Т. 1-4.
7. Словник української мови : в 11 т. – К. : Наукова думка, 1970-1980. – Т.І-ІХ.
8. Словник української ономастичної термінології / уклад. Бучко Д.Г., Ткачова Н.В. – Харків, 2012. – 256 с.
9. Торчинський М.М. Структура онімного простору української мови : монографія // М. М. Торчинський. – Хмельницький : Авіст, 2008. – 548 с.
10. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. / І. Франко / [редкол.: Є.П. Кирилюк (голова) та ін.]. – К. : Наукова думка, 1976-1986. – Т. 14-22.
11. Шестакова С. До питання про стратифікацію сучасного ономастичного простору / С. Шестакова // Типологія та функції мовних одиниць : наук. журн. / [редкол. : Н. М. Костусяк (гол. ред.) та ін.]. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. – № 1 (3). – С. 232-240.

Oles'a Skolozdra-Shepitko

The periphery of onymic space of Ivan Franko's prose

Summary. In the article the author analyzes the peculiarities of the periphery of onymic space in Ivan Franko's prose, elucidates the structural and stylistic features of proper names in the fiction.

Key words: proper names, onymic space, core of onyms, periphery of onyms, urbanonym, geмерonym.

Одержано 26.05.2016 р.